

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім.І.КРИП'ЯКЕВИЧА

На правах рукопису

БАРАНОВСЬКА
Надія Михайлівна

**НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ В УКРАЇНІ
ЗА ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

(березень 1917 р. – квітень 1918 р.)

Спеціальність 07.00.01. – Історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

ЛЬВІВ – 1995

99(477)

00398656 (.)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії України, науки і техніки Інституту гуманітарної освіти Державного університету "Львівська політехніка".

Науковий керівник — доктор історичних наук, професор
Леонтій Євгенович Дещинський

Офіційні опоненти — доктор історичних наук, професор
Костянтин Костянтинович Кондратюк
кандидат історичних наук, доцент
Анатолій Анатолійович Снігур

Провідна організація — Прикарпатський державний університет ім. В.Стефаника

Захист відбудеться "12" вересня 1995 р. о 16.30 год.
на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 04.09.01 в Інституті українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України (290008 м.Львів, вул. В.Винниченка, 24)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України (290008 м.Львів, вул. В.Винниченка, 24)

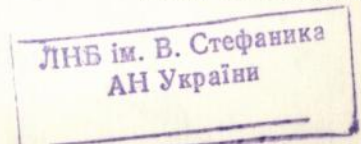
Автореферат розіслано "11" серпня 1995 р.

Учений секретар
Спеціалізованої вченої ради

[Handwritten signature]

к.і.н. Ф.І.Стеблій

по 14 вер.

АВ-35965

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім.І.КРИП'ЯКЕВИЧА**

На правах рукопису

**БАРАНОВСЬКА
Надія Михайлівна**

**НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ В УКРАЇНІ
ЗА ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

(березень 1917 р. – квітень 1918 р.)

Спеціальність 07.00.01. – Історія України

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

ЛЬВІВ – 1995

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність проблеми. Становлення незалежної Української держави на сучасному етапі, вихід України на передові рубежі світової цивілізації із забезпеченням "національно-культурного відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій", – як підкреслено в Декларації про державний суверенітет¹, – є неможливим без правдивого висвітлення минулих періодів державотворення.

Чільне місце в аспекті національно-визвольних змагань українського народу за відновлення своєї державності займає період після краху Російської імперії в 1917 році, який упритул підвів українське суспільство до здобуття незалежності після тривалого перебування України в колоніальному становищі.

Вперше за багато років втрати Україною своєї державності, бурхливо наростав рух за її відродження, який вилився у могутню національну революцію, що знайшла втілення у створенні незалежної Української держави.

Зважаючи на певні аналогії з сучасністю, вивчення національно-державного досвіду 1917-1918 років повинно привертати особливу увагу як дослідників, так і усіх державних чинників. Це дасть змогу краще зрозуміти сутність явища української державності, тенденції нинішнього розвитку України, дозволить уникнути помилок, які свого часу спричинилися до падіння авторитету і поразки Центральної Ради як керівного органу державного будівництва в Україні у березні 1917 – квітні 1918 років.

Постає необхідність на основі архівних джерел та опублікованих документів і матеріалів проаналізувати і узагальнити національно-визвольний рух в Україні 1917 – початку 1918 років,

¹ Декларація про державний суверенітет України. – К., 1990. – С. 7.

без чого неможливо всебічно реконструювати розвиток революційного процесу на шляху до відновлення державної незалежності України після падіння російсько-царського самодержавного режиму.

Хронологічні та територіальні рамки дослідження. У хронологічному плані дисертація охоплює період діяльності Центральної Ради. Саме в березні 1917 р. – квітні 1918 р. державницькі зусилля в Україні дістали найбільшого розмаху, національно-визвольні ідеї набули масового характеру, перетворюючись у могутній чинник консолідації української нації. Такий підхід можна визнати доцільним для аналізу проблеми участі широких верств українського народу у національно-визвольній боротьбі за відновлення своєї державності. У роботі досліджуються події у тих губерніях України, які входили до складу Російської імперії², а також у військових частинах Південно-Західного фронту і VIII-ї армії Румунського фронту, що дислокувались на території цих губерній. Всі дати до 1 березня 1918 року подаються за старим стилем.

Стан наукового розроблення проблеми. Процеси розгортання національно-визвольного руху в Україні в березні 1917 р. – квітні 1918 р. не знайшли належного і об'єктивного висвітлення в історичній літературі.

Колишня радянська історіографія, фальсифікуючи масовий національно-визвольний рух в Україні після повалення російського самодержавства, свідомо замовчувала і відкидала основну його мету – відновлення української державності. Національно-визвольні змагання українського народу зводилися лише до

² Волинська, Катеринославська, Київська, Подільська, Полтавська, Таврійська, Харківська, Херсонська, Чернігівська.

боротьби за встановлення в Україні радянської влади, а демократична Українська Центральна Рада зображалася як буржуазна, націоналістична, контрреволюційна. Її державотворча діяльність характеризувалася прагненням використати національно-визвольний рух для завоювання політичної влади і закріплення за собою переважаючого права на експлуатацію українського населення. Така позиція викладена в узагальнюючих радянських працях з історії громадянської війни в Україні³.

Заідеологізовані явища розвитку політичної системи радянського суспільства, заборона творчої свободи та панування єдиних кліше в оцінці національно-визвольної боротьби в Україні зумовили появу досліджень, в яких український національно-державний процес 1917 – початку 1918 років розглядався тільки як буржуазно-націоналістичний, відірваний від широких верств українського населення, а його видатні діячі ототожнювалися з ворогами українського народу⁴. Автори торкалися подій дослі-

³ Див., наприклад: Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920. – К., 1967. – Т. 1; Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. – К., 1973; Історія Української РСР у 8-ми томах, 10-и кн. – Т. 5. Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917-1920). – К., 1977 та інші.

⁴ Див.: Дубина К. Боротьба за встановлення Радянської влади на Україні. – К., 1948; Лихолат А.В. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917-1922 гг.) – М., 1954; Короливский С.М. Украинское национальное движение в период подготовки и проведения Октябрьской Революции //История СССР. – 1965. – №5. – С.3-24; Супруненко М.І. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні. – Х., 1966; Симоненко Р.Г. О характере и движущих силах национально-освободительного движения на Украине в период перерастания буржуазно-демократической революции в социалистическую // Науч. тр. по истории КПСС. – К., 1977. – Вып. 89. – С. 42-57.

джуваного періоду фрагментарно і аж ніяк не відтворювали його цілісної картини.

На окрему увагу заслуговують дослідження українського військового руху, що мав значний вплив на розгортання національно-визвольних змагань в Україні. Незважаючи на вимушену прив'язаність до певних стереотипів, історикам вдалося зібрати значний фактологічний матеріал з цієї проблеми. Слід віддати належне працям П.Голуба, А.Ткачука, Л.Дещинського⁵. У них знаходимо цікаві дані про революційні події та українізацію у військах Південно-Західного, Румунського фронтів і Чорноморського флоту.

Національно-державницька проблематика досить плідно розроблялася за кордонами України, де були сприятливі умови для вільного розвитку думки. В історичній літературі діаспори вийшли різнопланові дослідження⁶, що висвітлюють окремі аспекти

⁵ Голуб П.А. Большевики и армия в трех революциях. – М., 1977; Ткачук А.Г. Крах спроб Центральної Ради використати українізовані формування в 1917 р. // Укр. іст. журн. – 1967. – №8. – С. 75-84; Дещинський Л.Є. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. – Львів, 1979; його ж: Участь політичних партій у виборах до Всеросійських Установчих Зборів на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. – Львів, 1977; його ж: Збройні Сили УНР доби Центральної Ради. – Львів, 1991.

⁶ Див.: Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. – Подєбради, 1934; Мазєпа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. – Ч. 1. – Прага, 1942; Мірчук П. Українська державність 1917-1920. – Філадельфія, 1967; Френкін М. Національно-визвольний рух у Росії під час Лютневої революції 1917 року як могутній чинник політичної боротьби в державі // Сучасність. – 1981. – №3-4. – С. 112-125; Кравченко Б. Селянство і українська революція // Там же. – 1987. – №3. – С. 68-72; Каппелер А. Структура українського національного руху в Російській імперії // Там же. – 1992. – №7. – С. 48-56.

національно-визвольної боротьби в Україні. Водночас через недоступність для дослідників відповідних документів радянських архівів вони мають слабку документальну джерельну основу, що певною мірою обмежило глибину цих праць. Так, Р.Млиновецький, базуючись тільки на матеріалах тогочасної преси, надто ідеалізує державотворчу діяльність самостійників⁷. Серед найновіших діаспорних видань треба виділити ґрунтовну працю І.Нагаєвського⁸. Використовуючи широке коло джерел, здебільшого зарубіжних, автор дає своєрідні оцінки концептуального характеру діяльності державних діячів і партій періоду національних змагань 1917 – початку 1918 років.

В умовах розпаду тоталітарної держави деякі українські історики намагалися переглянути положення досліджуваної проблеми і таким чином підійти до встановлення істини⁹. Однак ці роботи не позбавлені віяння попередньої епохи і хибують суб'єктивізмом.

Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року поклав початок новому, об'єктивному вивченню сутності процесів національно-визвольної боротьби українського народу та національного відродження в досліджуваній період. Одними з перших вдалих спроб розглянути національно-визвольні змагання в Україні з нових позицій є роботи Галенка О.Т. і Яневського Д.Б.,

⁷ Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918. – Львів, 1994 (Репринтне відтворення другого видання книги. – Торонто, 1970).

⁸ Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – Київ, 1993 (Рим, 1989).

⁹ Див.: Кондуфор Ю. Революційні події 1917 р. на Україні: пошук альтернатив // Укр. іст. журн. – 1990. – №11. – С. 10-20; Гамрецький Ю. До вивчення національно-визвольного руху на Україні в 1917 р. // Укр. іст. журн. – 1990. – №12. – С. 60-73.

О.Копиленка, В.Мороз¹⁰. Для них характерний критичний підхід та концептуальне осмислення періоду березня 1917 – квітня 1918 років. До наукових розвідок української історичної науки належать захищені в останні роки дисертації¹¹, які відрізняються від попередніх як постановкою проблеми, так і глибиною досліджень. У них систематизовано значний документальний матеріал про державотворчу діяльність українських політичних партій досліджуваного періоду в Україні, взаємовідносини та конфлікт Росії з Україною.

Сучасна українська історіографія активізувала розроблення проблематики щодо діяльності Центральної Ради. Робиться спроба проаналізувати її практичну та теоретичну спадщину¹². Зага-

¹⁰ Див.: Галенко О.Т., Яневський Д.Б. Перший уряд демократичної України. – К., 1992; Копиленко О.Л. "Сто днів" Центральної Ради. – К., 1992; Мороз В. Україна в ХХ ст. – Тернопіль, 1992.

¹¹ Стрілець В.В. Державотворча діяльність політичних партій України (1917-1920 рр.). – Автореферат канд. іст. наук. – К., 1992; Балицька О.В. Громадсько-політична діяльність української інтелігенції (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). – Автореферат канд. іст. наук. – Київ, 1993; Гарчева Л.П. Політична конфронтація та збройна боротьба Росії з Україною (1917 - поч. 1918 рр.). – Автореферат доктора іст. наук. – Львів, 1995.

¹² Див., наприклад: Трощинський В.І. Міжнародні аспекти діяльності Центральної Ради // Трибуна. – 1991. – №4. – С. 26-27; Кульчицький С.В. Центральна Рада. Утворення УНР // Укр. іст. журн. – 1992. – №5-6. Солдатенко В.Ф. Центральна Рада та українізація армії // Укр. іст. журн. – 1992. – №6, – С.26-39. Розовик Д.Ф. Центральна Рада й українська культура // Укр. іст. журн. – 1993. – №2-3. – С. 17-19; Дещинський Л., Голубко В. Розбудовуючи українську державу, мусимо засвоїти уроки Центральної Ради // Розбудова держави. – №7. – С. 21-29; Гошуляк І.Л. Про причини поразки Центральної Ради // Укр. іст. журн. – 1994. – №1. – С. 31-44.

лом названі праці розглядають досліджувану проблему побіжно або в принагідному контексті.

Таким чином, проведений аналіз опублікованої літератури свідчить про чисельно значну історіографію подій 1917 – початку 1918 років в Україні. Проте жодна із вище згаданих праць не є цілісним дослідженням національно-визвольного руху українського народу за відновлення державної незалежності України після падіння самодержавства в Росії. Тому це і стало об'єктом дослідження дисертаційної роботи і обумовило вибір її теми.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є поглиблене висвітлення національно-визвольного руху в Україні 1917 – початку 1918 рр. як закономірної організованої боротьби українського народу за відновлення своєї державності після краху Російської імперії. Автор здійснює це шляхом аналізу конкретної участі у національно-визвольних змаганнях широких верств українського населення, військових частин Південно-Західного фронту і VIII-ї армії Румунського фронту та з'ясування політичних і економічних особливостей боротьби за державність.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

– на основі опублікованих і неопублікованих джерел дослідити процеси національно-визвольного руху в Україні в березні 1917 р. – квітні 1918р.;

– показати конкретну участь в боротьбі за державність кожної з верств українського населення, українських вояків, політичних партій, цивільних та військових організацій, їх підхід до даної проблеми;

– простежити вплив революційних подій та різних політичних сил на перебіг національно-визвольного руху в Україні;

- показати співвідношення між соціальними і національними факторами боротьби українського народу;
- проаналізувати державотворчі досягнення Української Центральної Ради в процесі розгортання національно-визвольного руху, її невикористані можливості та уроки;
- дослідити події, пов'язані із зовнішньополітичною діяльністю України в період визвольних змагань.

Методологічною основою дисертації є об'єктивний підхід і конкретно-історичні методи дослідження. Дисертант звертався також до спеціальних методів аналізу – логічного, порівняльного тощо. Автор не претендує на вичерпне дослідження усіх питань проблеми, бо їх коло дуже широке, тому обмежений обсяг дисертації змушує вибрати лише найсуттєвіші моменти.

Джерельна база дослідження. Її стрижень склали документи архівів і матеріали тогочасних періодичних видань, більшість із яких вперше вводиться в науковий обіг.

Важливе значення для об'єктивного висвітлення досліджуваної проблеми мають документи Центрального Державного архіву вищих органів влади та управління України, що містять протоколи засідань Центральної Ради, її законопроекти, закони, меморандуми, декларації, постанови, резолюції, листування із міністерствами та державними установами України, звернення та відозви до українського населення і війська, заяви, доповідні, телеграми і скарги до організаційної комісії Центральної Ради, а також протоколи засідань Малої Ради, Генерального Секретаріату, накази генеральних секретарів і міністерств, матеріали українських цивільних і військових з'їздів, резолюції зборів міст і сіл України, навчальних закладів, військових частин Південно-Західного і VIII-ї армії Румунського фронтів, протоколи пленар-

них засідань української мирної делегації в Бресті та факти практичної діяльності Центральної Ради в процесі відновлення національної державності¹³.

У дисертації використано також документи фондів Центрального Державного історичного архіву, зокрема документи Київського тимчасового комітету у справах преси, Київського військово-окружного суду, прокурорів Київської та Одеської судових палат, канцелярії окружного фабричного інспектора Київського Округу¹⁴.

В роботі використано також документи Центрального Державного архіву громадських об'єднань України, Державних архівів Волинської та Хмельницької областей. Важливе значення для висвітлення українського національно-визвольного руху, особливо військового, мають документи Російського Державного військово-історичного архіву (фонд Ставки Верховного головнокомандуючого, фонд управління військового комісара Тимчасового уряду та штабу Верховного головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту)¹⁵.

Дисертант залучив до дослідження опубліковані в збірниках документи і матеріали. Одну частину з них становлять радянські документальні видання¹⁶. Проте до них автор підходить кри-

¹³ Центральный Державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, Ф.: 1063, 1064, 1115, 2592 та інші.

¹⁴ Центральный Державний історичний архів (ЦДІА) України, Ф.: 295, 316, 317, 419, 575.

¹⁵ Российский Государственный военно-исторический архив (РГВИА), Ф. 2003, 2015, 2067 та інші.

¹⁶ Борьба трудящихся Волыни за власть Советов (март 1917 - дек. 1920). Сб. документов и материалов. - Житомир, 1957; Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти на Украине. Хроника важнейших историко-

тично, оскільки в них зібрані матеріали, які обґрунтовували так звану "закономірність" більшовицького перевороту. У роботі використано документи, що стосуються проявів національного руху армії, а також ті, що характеризують ставлення більшовицького Раднаркому до національно-державних здобутків українського народу.

Друга частина використаних у дисертації опублікованих документів – це закордонні видання¹⁷. Вони містять документи і матеріали, що висвітлюють діяльність українських державних інституцій, політичних партій та їх організацій, описують важливі події досліджуваного періоду.

При висвітленні дисертаційної проблеми автор використовував тогочасні періодичні видання, зокрема такі: "Боротьба", "Відродження", "Вільне Слово", "Народна Воля", "Робітнича газета". Всього в процесі роботи над дисертацією було опрацьовано 18 назв періодичних видань. У них знайшли своє висвітлення процеси національно-визвольного руху в Україні, що розгорнувся в березні 1917 - квітні 1918 років.

У дисертації використано мемуари та спогади учасників подій досліджуваного періоду в Україні. У працях більшовицьких лідерів¹⁸ домінує вороже ставлення до національно-визвольних

партийных и революционных событий. Часть вторая. Октябрь 1917 - февраль 1918 г. – К., 1982; 1917-й год на Киевщине. Хроника событий. – К., 1928.

¹⁷ Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. В 3-х т. – Т. 1. – Мюнхен, 1983; Державний Центр Української Народньої Республіки в екзилі: Статті і матеріали. – Філадельфія-Київ-Вашінгтон, 1992.

¹⁸ Див.: Антонов-Овсеенко В.А. Записки о Гражданской войне. В 3-х т. – М., 1924. – Т. 1.; Бош Е.Б. Национальное правительство и Советская власть на Украине (з апреля 1917 г. до немецкой оккупации). – М., Л., 1925; Затонский В.П. Урывки

змагань українського народу як до контрреволюційного руху, що суперечив "найвищим інтересам пролетаріату". Безперечно значимішими з наукової точки зору є спогади учасників української революції і співтворців української державної політики доби Центральної Ради¹⁹, відомих українських воєначальників²⁰, хоча й вони не позбавлені певного суб'єктивізму. З цих праць черпаємо важливі свідчення про внутрішню та зовнішньополітичну діяльність Центральної Ради та її уряду, історію національних військових формувань, події українсько-більшовицької війни досліджуваного періоду.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що це перша в українській історіографії спроба комплексного дослідження

спогадів про українську революцію // Архіви України. – 1990. – №4. – С. 53-73.

¹⁹ Винниченко В. Відродження нації. Ч I-II. Доба Української Центральної Ради. – Київ-Відень, 1920; Грушевський М. Спомини. – Ч. 1 // Київ. – 1989. – №9-12; Спомини. – Ч. II // Там же. – 1989. – №8-11; Дорошенко Д. Война и революция на Украине // Революция на Украине по мемуарам белых. – М.-Л., С. 64-98; його ж: Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918). – Ч. 2. З початків відродження Української державності (Доба Центральної Ради). – Львів, 1923; Христюк П. Замітки і матеріали з історії української революції 1917-1920. – Відень, 1924; Шульгин О. Початки діяльності міністерства Закордонних справ України // Розбудова держави. – 1992. – №1. – С. 22-24.

²⁰ Галаган М. З моїх споминів. – Львів, 1930. – Т. 2; Гончаренко А. Бій під Крутами // Україна. – 1994. – №4. – С. 10-13; Петрів В. Неторованим шляхом: Спомини з історії української революції 1917-1921 рр. // Вітчизна. – 1993. – №3-4. – С. 119-133 і далі; Скоропадський П. Спомини. – К., 1992; Спогади: (Про боротьбу за створення української держави). – Ч. 1. – Каліш, 1921; Удовиченко О. Перша боротьба за Київ (1917-1918) // Архіви України. – 1992. – №3. – С. 55-68; Тютюнник Ю. Революційна стихія. – Львів, 1937.

національно-визвольної боротьби українського народу за відновлення і утвердження своєї державності після краху Російської імперії в 1917 році. Оригінальну сюжетну лінію роботи становить висвітлення на основі вперше введених у науковий обіг архівних документів і матеріалів проблеми консолідації широких верств українського народу навколо Центральної Ради в процесі формування національної державності. Розкривається деструктивна роль більшовиків, спрямована проти утвердження державної незалежності України, а також загарбницькі плани Німеччини та Австро-Угорщини стосовно продовольчих та природних багатств України.

Практична цінність дослідження визначається тим, що його положення і висновки можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії України та національно-визвольних змагань, а також у відповідних лекційних курсах. Матеріали дисертації можуть бути використані в практичній діяльності державних органів влади та українських політичних партій в ході утвердження реальної незалежності України, при проведенні наукових конференцій та спецсеминарів з національно-державницької проблематики.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалася і рекомендована до захисту на засіданні кафедри історії України, науки і техніки Інституту гуманітарної освіти Державного університету "Львівська політехніка". Зібраний у процесі роботи над дисертацією фактичний матеріал використаний при написанні наукових статей, в лекційних курсах та наукових семінарах кафедри, в підготовці студентських наукових робіт. Про основні положення дослідження автор доповідав на міжнародних, регіональних та вузівських наукових конференціях у 1991-1994 рр.

СТРУКТУРА І ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАЦІ.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури. Обсяг дисертації – 180 стор.

У вступі обґрунтовується актуальність вибраної теми і ступінь її наукової розробленості, висвітлено специфіку періоду, визначаються мета і конкретні завдання дослідження, його наукова і практична цінність, дається огляд історіографії питання та аналіз джерельної бази.

У першому розділі – "Соціально-економічне і політичне становище в Україні напередодні і в роки Першої світової війни" аналізується соціально-політична обстановка в Україні як поневоленої частині Російської імперії. Увага акцентується на тих аспектах, які безпосередньо стосувалися розгортання українського національного руху.

Відзначається, що напередодні Першої світової війни Україна була однією з найбільш розвинутих частин Російської імперії як в промисловому, так і сільськогосподарському відношенні. Наведений цифровий матеріал засвідчує, що завдяки наявності великої кількості сировини і різноманітних природних ресурсів, Україна виступала як значний експортер багатьох видів продукції на міжнародний товарний ринок. Проте українська економіка перебувала в залежності від Російської імперії, а величезні земельні простори України належали землевласникам-чужинцям, почасти російської і польської національностей. Український народ на власній етнічній території був позбавлений своїх політичних, економічних та національних прав і зазнавав найбільшого національного утиску з усіх поневолених народів Росії.

Вступ Російської імперії у війну сприяв поглибленню колоніального становища України. На українську економіку всім

своїм тягарем лягло забезпечення військових потреб російської армії. Особливо це відчули губернії прифронтової зони і найближчого до них тилу. Було проведено перебудову всього способу виробництва на випуск амуніції та всіх видів військового озброєння. Крім того, Україна стала основним постачальником продовольства для населення російських губерній та армії. Війна дезорганізувала товарообіг, порушила роботу залізниць, загострила проблему забезпечення населення паливом. Проведена мобілізація зумовила масову нестачу робочих рук у всіх галузях народного господарства України. Значно збільшилося порівняно з довоєнним періодом використання праці жінок та підлітків на шкідливих і важких виробництвах. Виникли продовольчі труднощі, що розвинулися в гостру продовольчу кризу та спекуляцію в найрізноманітніших формах.

Подібні зміни, що згубно впливали на стан промисловості і сільського господарства України, погіршили умови життя і праці всіх без винятку верств населення. Браком продовольства страждали вояки фронтних частин. Загарбницькі інтереси воюючих імперій (Російської та Австро-Угорської) спричинили національну трагедію на фронті, змушуючи величезну кількість українських солдатів знищувати своїх одноплеменників на полях кровопролитних побоїщ. Користуючись воєнними обставинами, російський уряд взяв під особливий цензурний нагляд всю суспільно-політичну думку і культуру в Україні. Приналежність до українських політичних партій розцінювалася як "зрада батьківщині" і підлягала кримінальній карі. Все це прискорило наростання революційних настроїв у середовищі українського населення та серед солдатів-українців в армії.

У розділі підкреслюється, що хоча поразки російської армії на фронті спричинилися до лібералізації урядової політики щодо України, проте не зупинили наростання національного руху. Саме

Перша світова війна і породжені нею труднощі підвели український народ до усвідомлення необхідності радикальної зміни всього суспільного устрою та свого національного державного статусу.

У другому розділі – "Розгортання національно-визвольного руху в Україні після перемоги Лютневої революції в Росії" головна увага приділена наслідкам краху Російської імперії – національно-визвольним змаганням українського народу. Розділ охоплює події березня-серпня 1917 р. Відзначається, що падіння російського самодержавства стало етапною подією для українського народу, пробудивши до політичного життя широкі його верстви. Лютнева революція хоча і привела до утворення республіканського Тимчасового уряду, проте не змінила традиційної шовіністичної політики російських урядів щодо України. Це посилювало в українському народі прагнення до відродження власного державного організму для забезпечення своїх національно-політичних інтересів.

Спочатку український національний рух носив стихійний характер, спрямований на українізацію всіх сфер суспільно-політичного життя. Розуміння його суті і завдань міцніло в процесі розгортання революційних подій та великою мірою під тиском умов, що створювалися ними. В силу цих обставин рух набував організованих рис і чіткого національно-державного спрямування, наочно показавши зрушення в українському суспільному житті, які відображали динаміку передусім політичного розвитку української спільноти. В силу свого функціонального становища провідну роль в національно-визвольній боротьбі відіграла українська інтелігенція як найбільш освічена і свідома частина суспільства. На перших порах з інтелігенції в основному складалася Центральна Рада, що взяла на себе функції об'єднавчого органу національно-визвольного руху і запропонувала свою

програму відновлення української державності шляхом отримання національно-територіальної автономії у складі демократичної Російської республіки. Слабкість державницького підходу керівників Центральної Ради на початковому етапі визвольних змагань призвела до несприйняття у той час ідеї державної незалежності України.

Розмах національно-визвольного процесу сприяв скликанню на початку квітня 1917 р. Всеукраїнського Національного Конгресу. Він став першим кроком української нації на шляху відновлення своєї державності, визначивши основним завданням визвольного руху встановлення широкої національно-територіальної автономії для України. Підтримкою конгресу Центральна Рада дістала мандат народної довіри як моральні важелі влади для реалізації своїх рішень, які, однак, не могли замінити повноцінних державних структур.

У розділі висвітлюється участь українського селянства в національно-визвольній боротьбі. Відзначається, що, як найпотужніший компонент тодішньої України і за своєю прив'язаністю до землі найбільш придатна до державного будівництва соціальна верства, селяни пов'язували своє національне визволення з соціально-економічним. Саме з селянського середовища виходили думки про усамостійнення українських державних структур. Селяни у своїй більшості стихійно усвідомлювали необхідність відокремлення України від Росії і розв'язання земельної справи Українськими Установчими Зборами, а не Всеросійськими. Це було підтверджено на Всеукраїнському селянському з'їзді 28 травня-2 червня 1917 р. Дисертант зазначає, що, розуміючи необхідність збройного захисту української державності, селяни створили своєрідну військову організацію – Вільне Козацтво як реальну військову силу, яка при відповідній підтримці Центральної Ради могла стати основою української національної армії.

На основі широкого кола джерел аналізується участь українських робітників у національно-державних процесах. Несучи на своїх плечах основний тягар військових замовлень Тимчасового уряду, робітники усвідомлювали завдання, пов'язані зі своєю професійною участю (як виробники матеріальних цінностей) в боротьбі за державне самовизначення України. Підґрунтям до цього була колоніальна залежність української економіки. Відзначається, що робітники вважали за необхідне встановити чіткий контроль за діяльністю Тимчасового уряду у виробничій сфері. На конкретних прикладах показуються їх дії в цьому напрямку. Підкреслюється, що найбільшу зорганізованість в боротьбі за державність виявили українські залізничники. Вони навіть скликали свій професійний Всеукраїнський з'їзд, делегати якого хотіли бачити майбутню Українську державу демократичною, з широким самоуправлінням народу. А Всеукраїнський робітничий з'їзд (липень 1917 р.) рішуче висловився за необхідність скликання Українських Установчих Зборів, які виробили б Конституцію України. Загалом, якщо українські маніфестації були виявом масовості українського національно-визвольного руху, то українські з'їзди як цивільні, так і військові, забезпечували формування станових представницьких організацій та розширення соціальної і політичної бази Центральної Ради.

Демократизація армії, початок її стихійного розвалу, сприяли створенню умов для розгортання національного військового руху. Вагомим його виявом було формування збройної опори для української державності в особі українізованих військових частин. Підкреслюється, що військовий рух активізував державотворення в Україні, поклавши край перішучості Центральної Ради у відстоюванні національних домагань українського народу. Саме вплив військових з'їздів відбивав Перший Універсал, що проголошував автономію України. Поряд з тим, вже на I і II-му

Всеукраїнських Військових з'їздах намітилася корінна відмінність між українськими політичними партіями у підходах до державного будівництва та в питанні принципів побудови національної армії.

Дисертант відзначає, що проголошенням Першого Універсалу закінчився початковий етап державотворення в Україні, що ґрунтувався на моральному авторитеті Центральної Ради, і розпочалося створення правової бази української державності. Це проявилось у сформуванні 15 червня 1917 р. Генерального Секретаріату як першого уряду автономної України із визначенням генеральних секретарів (на його підтримку в той час висловилися практично всі реально організовані сили, зокрема з'їзди українських солдатів і селян), а також Малої Ради – законодавчого органу, що діяв між сесіями Центральної Ради.

В розділі показано еволюцію взаємовідносин між Центральною Радою і Тимчасовим урядом. Автор звертає увагу, що Другий Універсал, який був розроблений спільно з міністрами Тимчасового уряду і відкладав питання встановлення автономії України до Всеросійських Установчих Зборів, викликав частково негативний резонанс серед українського населення і вояків-українців. Яскравим його прикладом став виступ полку П.Полуботка 4-6 липня 1917 р. в Києві як перший масовий протест проти поступливості Центральної Ради.

Розглядається перша кабінетна криза в Генеральному Секретаріаті України (серпень 1917 р.) як наслідок наступу Тимчасового уряду на національно-державні здобутки українського народу. Зроблено висновок, що надмірне захоплення українських лідерів легітимними методами боротьби, боязнь рішуче стати на шлях утвердження реального суверенітету України спричинили затримку розв'язання питань національно-державного будівництва.

Третій розділ – "Державотворча діяльність Української Центральної Ради у вересні-грудні 1917 р." присвячений висвітленню конкретних заходів керівної установи національно-визвольного руху щодо встановлення державності українського народу. Дисертант підкреслює, що коли за період весни-літа 1917 р. Центральна Рада заклала підвалини української державності, виробивши структурну організацію Української парламентської республіки, сформувавши законодавчий орган влади та вищий виконавчий орган України, то період з вересня по грудень 1917 року став найважливішим в процесах формування української державності. Втрата Тимчасовим урядом контролю над країною і армією восени 1917 р. сприяла зміцненню становища Центральної Ради як демократичного органу влади України. В її компетенції опинилися заходи щодо ліквідації кризових явищ та організації державного життя. Ухвала Центральної Ради від 12 жовтня 1917 р. про проведення виборів до Українських Установчих Зборів – це реальний її крок у боротьбі за відновлення національної державності в Україні.

Позиції Центральної Ради ще більше посилюлися після більшовицького жовтневого перевороту, коли вона залишилася єдиною силою, здатною взяти у свої руки державне керівництво. На вимогу широких верств українського населення, особливо військових кіл, Центральна Рада 7 листопада 1917 р. проголосувала Українську Народну Республіку на території дев'яти українських губерній, що входили до складу колишньої Російської імперії. Михайло Грушевський підкреслював, що цим була відновлена державність, "якою ми жили і яка була відібрана нам проти нашої волі, без признання; з тим відібранням ми ніколи не мирим

лися..."²¹. Проте це не викликало особливого ентузіазму в населення, бо УНР згідно з Третім Універсалом Центральної Ради залишалася федеративною частиною Росії. Попри всю суперечливість проголошення своєї держави без відокремлення від іншої, Центральна Рада намагалася допомогти всім народам, що входили до складу колишньої Російської імперії, створити власні державні формування, не визнаючи протекторату більшовицького Раднаркому. Саме з цією метою Центральна Рада звернулася до урядів новоутворених Республік Росії з офіційною пропозицією про утворення однорідного федеративного уряду²².

У дисертації дається детальний аналіз Третього Універсалу Центральної Ради. Підкреслюється, що його історичне значення полягає не тільки в юридичному оформленні української державності, а й в передбаченій програмі глибоких соціальних реформ для неї. Акцентується увага на аграрній частині Третього Універсалу і поясненні в земельній справі, виданому пізніше²³. Відзначається, що воно спричинило гостре невдоволення українського селянства і стихійний аграрний рух. Власне, з цього часу спостерігається роз'єднання національного і соціального напрямків у загальнонаціональній боротьбі українського народу, що вкрай згубно впливало на зміцнення державності УНР.

На широкій документальній базі розглядається законодавча діяльність Центральної Ради, що утверджувала правовий базис національної державності, а саме: визначення обсягу державної влади УНР, впорядкування судової та фінансово-грошової системи, удосконалення методів управління і контролю за еконо-

²¹ Грушевський М. На порозі Нової України. – Цит. за: Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. – С. 11.

²² ЦДАВО України, ф. 1063, оп. 3, спр. 4, арк. 3.

²³ Там же, ф. 1115, оп. 1, спр. 12, арк. 82.

мікою. Висвітлюється діяльність Центральної Ради щодо створення єдиного Українського фронту і реорганізація військової справи в Україні, а також заходи для встановлення перемир'я на фронтах, що було вкрай важливим завданням з огляду на забезпечення мирних умов для державного будівництва.

У дослідженні відзначено, що відновлення української державності було закономірним наслідком національно-визвольної боротьби українського народу. Цим актом Центральна Рада продовжила тисячолітню державницьку традицію українського народу, а сформувавши відповідальну державну адміністрацію і створивши відповідну законодавчу базу, вона заклала основи майбутнього політичного і економічного ладу вільної і незалежної України.

У четвертому розділі – "Проголошення незалежності. Брестський мир" характеризується зовнішньополітична діяльність Української Народної Республіки, суперечності національно-державного будівництва, а також причини його поразки та уроки.

Підкреслюється, що процеси державотворення в Україні залежали в досліджуваній період, як і в наш час, не лише від внутрішніх обставин, але й від уміння їх провідників вміло використати міжнародну кон'юнктуру. Розглядаючи взаємовідносини між Україною і більшовицькою Росією, автор відзначає, що з самого їх початку стали виявлятися цілком протилежні тенденції політичного розвитку цих держав. Україна стала на шлях утвердження демократичного суспільства, більшовицька Росія – на шлях диктатури, ігноруючи загальноприйняті демократичні норми. Намагаючись поширити свою юрисдикцію на територію України, більшовики розпочали проти неї пропагандистсько-агітаційний наступ, що носив явно антиукраїнський і антидержавний характер. Поразка на виборах до Всеросійських Установчих Зборів спонукала більшовиків до посилення тиску на українську владу, що вилилося у наполяганнях щодо проведення

в Києві Всеукраїнського з'їзду Рад, а пізніше і до відкритої збройної агресії проти Української Народної Республіки.

Поява УНР на міжнародній арені в січні 1918 року поставила перед її молодого дипломатією важке для розв'язання завдання. Йшлося насамперед про здобуття реального союзника, який би допоміг у боротьбі проти агресії більшовицької Росії. Необхідність укладення мирного договору з країнами австро-німецького блоку виявила нерозв'язаність питання про державний статус України. Тільки суверенна держава, а не частина іншої, могла укладати подібні міжнародні угоди. Оскільки більшовицька Росія розпочала агресію проти УНР, стало очевидним, що перебування у федеративному зв'язку з агресором є неможливим. Це, без сумніву, підвело Центральну Раду до проголошення Четвертого Універсалу, що став кульмінацією національно-визвольного руху українського народу, основою його майбутніх національно-визвольних змагань.

Незалежність УНР вивела її в ряд рівноправних партнерів на переговорах у Бресті. Велика увага в розділі приділена висвітленню ходу мирних переговорів та участі в них делегації Центральної Ради. Дається характеристика змісту Брестського договору між УНР і Центральними державами. Відзначається, що в цілому він носив суперечливий характер. З одного боку, Україна встановлювала вигідні зовнішньо-економічні зв'язки і отримувала територіальні вигоди, але з другого, – позитивні сторони неабияк применшувалися насильно накинутими їй зобов'язаннями щодо постачання великої кількості продовольства для Німеччини та Австро-Угорщини. Звичайно, за умов стабілізації міжнародного становища, передусім припинення війни з більшовицькою Росією, а також за наявності боєздатної регулярної української армії, Центральній Раді не довелося б запрошувати на допомогу австро-німецькі війська.

Розглядається кабінетна криза в уряді УНР (січень 1918 р.). Відзначено, що її суть полягала в розходженні поглядів українських політичних партій, зокрема УСДРП і УПСР, з приводу шляхів розв'язання аграрного питання, а також конкретного земельного законодавства. Проаналізовано діяльність уряду В.Голубовича і законодавчу роботу Центральної Ради після повернення її до Києва.

Значне місце відводиться висвітленню взаємовідносин Центральної Ради та австро-німецького командування. Прийшовши в Україну на правах союзницької військової підмоги, австро-німецькі війська повелися як загарбники. Вони турбувалися виключно виконанням з боку України Брестської торговельної угоди. У розділі простежується хід підготовки гетьманського перевороту, показані соціальні сили, які його здійснювали. Як одна з головних причин падіння авторитету Центральної Ради в державі, аналізується її земельний закон, що ще більше загострив аграрне питання і сприяв активізації сил, ворожих українському державному будівництву. Звертається увага, що державний переворот в Україні готувався в порозумінні сил внутрішніх з військовою окупаційною німецькою владою, для якої було важливо провести заміну демократичної форми правління авторитарною, а також впровадити в земельному господарстві України засади необмеженої приватної власності.

У дослідженні показано, що поразка Центральної Ради добре виявила всі прорахунки українського національно-визвольного руху – його непослідовність і нерішучість у відстоюванні та збереженні української державності.

У висновках підводяться загальні підсумки дослідження. Підкреслюється, що падіння Російської імперії в 1917 році було доленосною подією в історії українського народу, підвівши його до здобуття своєї державності як запоруки вільного націо-

нального, політичного й економічного розвитку, гаранта національного самозбереження. Масовий національно-визвольний рух, що розгорнувся на теренах України, був головним наслідком краху Російської імперії. Відбиваючи динаміку політичного розвитку української спільноти в контексті світового людського прогресу до свободи, український національно-визвольний рух став втіленням історичної тенденції української нації, яка протягом всього часу свого існування зберігала державницькі традиції. За своєю суттю національно-визвольний рух був глибоко демократичний і ґрунтувався на народних потребах. За своєю соціальною основою він був загальнонародний, бо в ньому брали участь всі верстви українського суспільства. А за своїм регіональним представництвом він став загальноукраїнським, оскільки національно-державний процес охопив у досліджуваний період всі українські губернії, що входили до складу колишньої Російської імперії.

Національно-визвольна боротьба в Україні розпочалася у складних політичних умовах: по-перше, новостворений Тимчасовий уряд Росії категорично відкидав національно-державні вимоги українського народу. Крім того, у розпорядженні Тимчасового уряду на той час були величезні військові сили – тільки на теренах України знаходилася майже тримільйонна російська армія, що становила безпосередню загрозу розвитку українського національно-визвольного руху; по-друге, тривале перебування в умовах бездержавного існування зумовило брак досвідчених державницьких кадрів. Тим більше, що відновлення української державності доводилося здійснювати одночасно з розв'язанням складних соціально-економічних завдань: по-третє, з самого початку виявилася докорінна відмінність між українськими політичними партіями у підходах до питань національно-державного будівництва, що значно сповільнювало їх вирішення.

Незважаючи на ці обставини, національно-визвольний рух в Україні в березні 1917 р. - квітні 1918 р. став каталізатором, який об'єднав неоднорідне українське суспільство навколо високої мети - відновлення і утвердження державної незалежності України, перетворивши етнічноромовну українську спільність на самосвідому політичну і культурну націю.

Окремі аспекти дисертаційного дослідження викладено в публікаціях:

1. Роль Брестського миру в становленні української державності // Вісник ЛПІ. - 1992. - №268. - С. 23-30 (у співавт.).
2. Участь українського селянства в боротьбі за державність після перемоги Лютневої революції // Українська державність: історія і сучасність: Матеріали наукової конференції. - Київ, 21-22 січня 1993. - Київ, 1993. - С. 155-158.
3. Українська молодь і відродження державності в 1917 - поч. 1918 рр. // Участь молоді в державному будівництві: Тези доп. міської науково-практ. конф., 26-27 травня 1994 р. - Львів, 1994. - С. 126-128.
4. Третій Універсал: реальні шляхи державного самовизначення // Дзвони Підгір'я. - 1994. - 10 листопада.
5. Національний здвиг // Львівський політехнік. - 1994. - 19 листопада.
6. Українські робітники і національно-визвольний рух в 1917 році // Вісник українознавства ДУ "Львівська політехніка". - 1995. - С. 22-27.
7. Центральна Рада. Політичні чинники поразки // Львівський політехнік. - 1995. - 20, 27 травня, 17 червня.

Baranovskaya N.M. National-liberating movement in Ukraine for restoration of independent statehood (March 1917 - April 1918).

A dissertation submitted for the Candidate of History degree with the specialization 07.00.01 – History of Ukraine, Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of National Academy of Sciences of Ukraine, L'viv, 1995.

The dissertation submitted concerns a study of the national-liberating movement in Ukraine as a regular, organized struggle of Ukrainian people for restoration of independent statehood after the fall of the Russian empire. The problem of consolidation of all strata of the Ukrainian population around Tcentralna Rada, correlation of social and national factors of the struggle for statehood, and also reasons of defeat of the national-state construction and its lessons is examined. It was proved that in 1917 - at the beginning of 1918 Ukrainian national-liberating movement was widernational, deeply democratic process, which reflected the dynamics of political development of Ukrainian community in the context of the world human progress to freedom, though it depended in much degree on the circumstances being created by the resolution circumstances.

Барановская Н.М. Национально-освободительное движение в Украине за восстановление государственной независимости (март 1917 г. – апрель 1918 г.).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – История Украины, Институт украиноведения им. И.Крипякевича Национальной академии наук Украины, Львов, 1995.

Защищается текст диссертации, содержащий исследование национально-освободительного движения в Украине как закономерной организованной борьбы украинского народа за восстановление независимой государственности после падения Российской империи. Рассматривается проблема консолидации всех слоев украинского населения вокруг Центральной Рады, соотношение социального и национального факторов борьбы за государственность, а также причины поражения национально-государственного строительства и его уроки. Доказано, что в 1917 – начале 1918 гг. украинское национально-освободительное движение являлось общенародным, глубоко демократическим процессом, отразившим динамику политического развития украинской общности в контексте мирового человеческого прогресса к свободе, хотя и в значительной степени зависело от условий, создаваемых революционными событиями.

Ключові слова: Україна, український народ, національно-визвольний рух, державність.

Відруковано на різнокольоровій папері. Підписано до друку 18.07.95. Формат А4. Тираж 100.

Відруковано на різнокольоровій папері. Підписано до друку 18.07.95. Формат А4. Тираж 100.

Відруковано на різнокольоровій папері. Підписано до друку 18.07.95. Формат А4. Тираж 100.

291933

AB 33.465

AB 33.465